

ДЕФІНІТИВНИЙ АНАЛІЗ І СУТНІСТЬ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

У статті розглядаються підходи до визначення поняття “соціальна компетентність”, аналізується значення соціальної компетентності та її структура. Зазначається, що соціальна компетентність є необхідним, ключовим компонентом підготовки сучасного фахівця, який повинен бути здатний до конструктивної взаємодії із соціумом і суспільством. До спільних ознак поняття “соціальна компетентність” варто зарахувати наявність певного масиву знань, умінь, здібностей, способів діяльності й форм поведінки, що дають змогу людині комфортно відчувати себе в суспільному повсякденні, на роботі, вдома. Подається авторське визначення поняття “соціальна компетентність майбутнього вчителя української мови і літератури”, аналізуються здатності й уміння, що входять до її складу. Важливими компонентами соціальної компетентності є толерантне ставлення до співрозмовників, здатність до прогнозування проблемних ситуацій і вміння їх уникати, здатність приймати правильні рішення та нести за них відповідальність.

Ключові слова: особистість, ключові компетентності, соціальна компетентність, учитель української мови і літератури, вища освіта.

Сьогодні українське суспільство впевнено крокує вперед на шляху свого розвитку з урахуванням демократичних, економічних і соціальних засад. Звісно, для досягнення такої мети потрібні компетентні фахівці, здатні до інноваційного мислення та виявлення активної позиції в суспільстві, які відповідають світовим освітнім вимогам і займаються постійним саморозвитком.

Саме на підготовку компетентних фахівців зорієнтована сучасна система вищої та середньої освіти, мета якої полягає у створенні умов для всебічного розвитку особистості, забезпеченні добробуту держави та суспільства загалом. Серед ключових компетентностей, якими повинні володіти сучасні й активні громадяни нашої держави, вагоме місце посідає соціальна компетентність, яка забезпечує процес конструктивної взаємодії між колегами, суспільством.

Дослідженням соціальної компетентності займалися багато відомих науковців. Соціальна компетентність учнів лежала в площині досліджень М. Гончарової-Горянської, В. Коваленко, О. Позднякової, Т. Смагіної та інших учених. Такі науковці, як І. Зарубінська, Н. Борбич, Н. Бойчук та інші, досліджували формування соціальної компетентності здобувачів вищої освіти. Водночас потребує уточнення поняття соціальної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури, визначення її ознак та особливостей.

Метою статті є аналіз наукових поглядів на визначення соціальної компетентності, дослідження її ознак і структури.

В умовах модернізації змісту вищої та середньої освіти поняття компетентності впевнено увійшло в дослідження науковців, оскільки воно відкриває значні перспективи для пошуку нових підходів до підвищення якості повчального процесу й підготовки компетентних фахівців. З огляду на це, компетентнісний підхід продовжує бути актуальним і застосовуватися на різних етапах підготовки сучасної молоді.

В умовах посилення уваги до академічної мобільності, повсюдного розповсюдження Інтернету, появи широкого діапазону електронних пристроїв для спілкування важливим є формування та розвиток соціальної компетентності, яка дає людині змогу, зокрема випускнику вищого навчального закладу, конструктивно взаємодіяти із соціальним середовищем і якісно виконувати свої професійні обов’язки.

Бесіди та спостереження за студентами старших курсів дали підстави стверджувати, що в певній частині здобувачів вищої освіти соціальна компетентність розвинена на низькому рівні, вони не можуть вільно розмовляти з одногрупниками та викладачами на професійні теми, обмінюватися думками, ефективно вирішувати навчальні й виробничі завдання, працюючи в групі. Зазначену ситуацію підтверджує дослідження Г. Мосягіної, яка зазначає, що окремі випускники навчальних закладів унаслідок недостатньо розвинутої соціальної компетентності не можуть конструктивно вирішувати конфліктні ситуації в колективі, у них спостерігається відсутність знань соціальної взаємодії [6, с. 3]. Водночас низький рівень соціальної компетентності призводить до непродуктивних способів взаємодії, конфліктів і психологічного бар’єру у спілкуванні [3, с. 10], одностороннього сприйняття людиною іншої людини, непорозуміння між членами певної групи, різними колективами тощо.

З іншого боку, розвинута соціальна компетентність є запорукою уникнення девіантної поведінки з боку співрозмовників. Вона дає можливість сформулювати таку лінію поведінки та взаємодії, яка призведе до конструктивного вирішення кризової або проблемної ситуації. На думку О. Позднякової, соціальна компетентність особистості відтворюється в ініціативності, відповідальності, здатності ефективно працювати в команді, толерантності та співчуттві іншому [7, с. 6].

Якщо підійти до соціальної компетентності більш глобально й територіально, то її можна вважати обов’язковим компонентом фахової підготовки дипломата, керівника району, області, країни. У Національній доктрині розвитку освіти наголошується на інтеграції національної освіти у світовий освітній простір на рівні поглиблення міжнародного співробітництва й участі активних громадян у міжнародних організаціях. Для забезпечення толерантності та взаєморозуміння між державами потрібно розвивати соціальну компетентність [9] як умову конструктивного діалогу та співпраці.

Аналіз визначень, функцій і змісту соціальної компетентності дав змогу виявити, що ця категорія є комплексним поняттям, трактується різним чином залежно від її характеристик та особливостей. У цій площині цікавою є думка В. Шахрай, яка розглядає соціальну компетентність з позиції ступеня розвиненості особистісних якостей, досягнень особистості в процесі соціалізації, феномена, який допомагає особистості знайти своє місце в соціумі й суспільстві [11, с. 15].

Соціальна компетентність визначається дослідниками як:

– сукупність соціальних знань і умінь, переживань і переконань особистості, що дає людині можливість здійснювати активну взаємодію із соціумом, різними групами й індивідами, продуктивно виконувати різні соціальні ролі [3, с. 10];

– загальне, соціально зумовлене новоутворення особистості, що дає їй змогу здійснювати ефективну життєдіяльність в умовах соціуму та суспільства; сукупність соціально-педагогічних і соціально-психологічних знань, умінь, способів діяльності, необхідних для продуктивної професійної діяльності [6, с. 14];

– уміння й форми поведінки, які дають можливість ефективно й результативно взаємодіяти з іншими, досягати компромісів, уникати та вирішувати конфлікти в соціумі й суспільстві [5, с. 10];

– процес і результат засвоєння та активного відтворення соціально-культурного досвіду, який складається із системи знань, умінь, цінностей, традицій, норм поведінки тощо [7, с. 6].

До спільних ознак визначення поняття «соціальна компетентність» варто зарахувати наявність масиву знань, умінь, здібностей, способів діяльності й форм поведінки, що дають змогу людині комфортно відчувати себе в суспільному повсякденні, на роботі, вдома тощо.

У межах нашого дослідження важливим є визначення соціальної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури, під яким ми розуміємо комплексну характеристику майбутнього вчителя, яка містить систему психолого-педагогічних знань, власні та національні цінності, досвід педагогічної діяльності, а також особистісні та професійні здібності, які допомагають ефективно виконувати свої професійні обов'язки й готувати учнів до дорослого життя як активних членів суспільства. Ми розглядаємо соціальну компетентність учителя української мови і літератури як необхідний складник його загальнопрофесійної компетентності.

Соціальну компетентність можна розглядати як невід'ємний складник процесу соціалізації людини, а рівень її розвитку свідчить про успішність перебігу цього процесу. Ми повністю згодні з М. Докторовичем і вважаємо, що соціальна компетентність передбачає активну, діяльну позицію людини. Вона розвивається протягом життя, причому це активний процес, який залежно від віку особистості, її психологічних, фізичних та інших особливостей набуває різних форм [2, с. 146].

Однією з головних особливостей соціальної компетентності є її складеність та інтегративний характер, що підтверджується дослідженнями науковців. Так, І. Зарубінська звертає увагу на різноплановість соціальної компетентності, яка поєднує в собі власне соціальну взаємодію, а також навчальну та професійну діяльність. Дослідниця зазначає, що соціально-компетентну людину можна подати у вигляді складної системи, яка виконує різноманітні зовнішні та внутрішні функції. Як наслідок, її діяльність не можна звести до звичайного спостереження [3, с. 10].

Розкриття змісту і структури соціальної компетентності дасть можливість розкрити ефективні механізми соціальної адаптації молоді в мінливих умовах інформаційного суспільства.

Зазначена категорія в змісті містить різні характеристики, зокрема соціально-педагогічні, соціально-психологічні, соціально-правові тощо. Залежно від того, представники якої галузі знань досліджують соціальну компетентність, на перший план ставляться різні ознаки. Як слушно зауважує М. Докторович, педагоги акцентують увагу на міжособистісній взаємодії, психологи досліджують соціальну компетентність з погляду психологічних особливостей індивіда, а соціологам ця категорія цікава з позиції впливу особистості на соціум [2, с. 144].

Щодо сутності соціальної компетентності І. Зимня зазначає, що всі компетентності в загальному сенсі є соціальними, оскільки вони формуються, розвиваються та проявляються в соціумі. У вузькому сенсі соціальними вважаються компетентності, які характеризують взаємодію людини з іншими людьми, суспільством [4, с. 24]. Дослідниця виділяє п'ять ключових соціальних компетентностей, а саме: здоров'язбереження, громадськості, соціальної взаємодії, спілкування, інформаційно-технологічна компетентність. До їх структури входять такі компоненти: готовність до відображення особистісної властивості в поведінці та діяльності; знання способів, засобів і програм виконання певних дій; досвід реалізації умінь і знань; ціннісні орієнтації щодо змісту компетенції; емоційно-вольова регуляція виявлення компетентності залежно від ситуації [4, с. 30].

І. Зарубінська розглядає структуру соціальної компетентності у вигляді знань людини про саму себе, інших людей, суспільство загалом, системи мотивів і ціннісних орієнтацій, умінь поводитися в суспільстві, рефлексивних умінь, що дають змогу людині мобілізувати зовнішні та внутрішні ресурси для досягнення соціально-значущої мети й розв'язання проблем міжособистісного спілкування [3, с. 11].

Аналіз досліджень науковців [1; 3] дав змогу сформулювати перелік загальних здатностей, умінь і якостей особистості, які входять до складу соціальної компетентності, а саме:

– формувати власну стратегію поведінки та діяльності з урахуванням потреб, мотивів, цінностей особистості й соціальних груп, у межах яких відбувається її життєдіяльність;

- продуктивно взаємодіяти з іншими людьми та соціальними групами заради досягнення спільної мети, якісно виконувати соціальні ролі та функції в колективі, покладені на особистість;
- брати на себе відповідальність за прийняття власних рішень;
- здатність до конструктивного розв'язання конфліктів на основі особистісних якостей, життєвого досвіду, нормативних документів;
- критично ставитися до себе й виниклої ситуації, адекватно оцінювати власний потенціал щодо вирішення життєвих і професійних завдань.

Соціальна компетентність, окрім загальних ознак, які характерні для всіх людей, містить специфічні компоненти відповідно до обраної професії, місця роботи, умов праці, інших суб'єктивних та об'єктивних чинників. Структурно соціальна компетентність майбутніх учителів української мови і літератури містить такі здатності, уміння та якості:

- розробляти стратегію індивідуальної й колективної роботи учнів;
- застосовувати ефективні способи взаємодії з колегами й учнями відповідно до ситуації;
- мати здатність до прогнозування проблемних ситуацій з метою їх вчасного уникнення або позитивного вирішення;
- уміння використовувати різні словесно-наочні та емоційні засоби для досягнення поставленої мети;
- толерантно ставитися до співрозмовників, діяти без критики, пом'якшувати або взагалі уникати суперечностей під час спілкування;
- бути обізнаним у різних наукових сферах, які мають міжпредметні зв'язки з професійною діяльністю;
- критично ставитися до себе, власної діяльності під час виконання професійних обов'язків.

Маючи на увазі підготовку майбутніх учителів української мови і літератури до професійної діяльності, варто зазначити, що до них висуваються додаткові вимоги, пов'язані з розвитком навичок педагогічного спілкування, під яким розуміється соціально-педагогічне явище, що передбачає соціально-психологічну взаємодію між учителем та учнем з метою створення оптимальних умов для спільної діяльності [8, с. 126].

Без спілкування не можуть існувати багато професій, зокрема вчителя, викладача, психолога, правознавця тощо. Воно здійснюється в різних формах і засобах, утілюється в різні результати діяльності особистості, охоплює різноманітні міжособистісні стосунки. У процесі спілкування між людьми відбувається така взаємодія, яка призводить до реалізації певних цілей учасників спілкування, пізнання самого себе та співрозмовників. Якщо розглядати спілкування з погляду навчального процесу в середній школі, то його можна вважати запорукою успішної підготовки підростаючого покоління до самостійного життя [8, с. 126].

Соціальна компетентність майбутніх учителів української мови і літератури багато в чому залежить від досвіду та здатності довести навчальну інформацію до учнів. У цьому сенсі буде корисним прочитання достатньої кількості літератури за фахом, як художньої, так і науково-методичної, що дасть змогу в подальшому використовувати матеріали в професійній діяльності [10, с. 75]. Доречним щодо розвитку соціальної компетентності буде декламування художніх текстів, що дасть можливість вільно вести розмову зі співрозмовниками, оперувати висловами відомих митців, звертати увагу на національні цінності тощо.

Висновки. Отже, соціальна компетентність є необхідним компонентом підготовки сучасного фахівця. Рівень її розвитку впливає на забезпечення конструктивної взаємодії зі співрозмовниками, досягнення позитивного вирішення проблеми, уникнення конфліктних і кризових ситуацій. Соціальна компетентність учителів української мови і літератури передбачає наявність специфічних компонентів, які забезпечують донесення до учнів національних традицій і цінностей.

Використана література:

1. Борбич Н. Формування соціальної компетентності студентів педагогічних коледжів як соціально-педагогічна проблема / Н. Борбич // Проблеми підготовки сучасного вчителя. – 2014. – № 10 (1). – С. 166–170.
2. Докторович М. Соціальна компетентність як наукова проблема / М. Докторович // Психологія і суспільство. – 2009. – № 3(37). – С. 144–147.
3. Зарубінська І. Б. Теоретико-методичні основи формування соціальної компетентності студентів вищих навчальних закладів економічного профілю : автореф. дис. ... докт. пед. наук : 13.00.04 / І. Б. Зарубінська. – Київ, 2011. – 38 с.
4. Зимняя И. А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании. Авторская версия / И. А. Зимняя. – Москва : Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. – 40 с.
5. Концепція нової української школи [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf>.
6. Мосягина Г. П. Формирование социальной компетенции будущих педагогов (на примере педагогического колледжа) : автореф. дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / Г. П. Мосягина. – Астрахань, 2008. – 27 с.
7. Позднякова О. Л. Формування соціальної компетентності учнів з обмеженими можливостями здоров'я засобами проектно-діяльності : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.03 / О. Л. Позднякова. – Київ, 2010. – 22 с.
8. Психологічні засади проектування інноваційних технологій викладання у вищій школі : [монографія] / за заг. ред. В. П. Андрушенка, В. І. Лугового. – Київ : Педагогічна думка, 2011. – 260 с.
9. Про Національну доктрину розвитку освіти : Указ Президента України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2002>.
10. Шарова Т. М. Формування комунікативно-діалогічної компетентності студентів-філологів / Т. М. Шарова, С. В. Шаров, О. В. Бородіхіна // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія "Філологія". – 2017. – Вип. 29. – Т. 1. – С. 74–76.

11. Шахрай В. М. Теоретико-методичні засади формування соціальної компетентності учнів основної і старшої школи засобами театрального мистецтва : автореф. дис. ... докт. пед. наук : 13.00.05; 13.00.07 / В. М. Шахрай. – Київ, 2016. – 46 с.

References:

1. Borbych, N. (2014). Formuvannia sotsialnoi kompetentnosti studentiv pedahohichnykh koledzhiv yak sotsialno-pedahohichna problema [Formation of social competence of students of pedagogical colleges as a socio-pedagogical problem]. *Problemy pidhotovky suchasnoho vchytelia*, 10(1), pp. 166–170 [in Ukrainian].
2. Doktorovych, M. (2009). Sotsialna kompetentnist yak naukova problema / M. Doktorovych [Social competence as a scientific problem]. *Psykhologhiia i suspilstvo*, 3(37), pp. 144–147 [in Ukrainian].
3. Zarubinska, I. B. (2011). Theoretical and methodical foundations of formation of social competence of students of higher educational institutions of economic profile: author's thesis. Kyiv [in Ukrainian].
4. Zimnjaja, I. A. (2004). Kljuchevye kompetentnosti kak rezul'tativno-celevaja osnova kompetentnostnogo podhoda v obrazovanii. Avtorskaja versija [Key Competences as an Effective-Target Framework for the Competency Approach in Education. Author's version]. Moscow: Issledovatel'skij centr problem kachestva podgotovki specialistov. 40 s. [in Russian].
5. Kontseptsiiia novoi ukrainskoi shkoly [The concept of a new Ukrainian school]. Retrieved from <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf> [in Ukrainian].
6. Mosjagina, G. P. (2008). Formation of social competence of future teachers (on the example of a pedagogical college): author's thesis. Astrakhan [in Russian].
7. Pozdniakova, O. L. (2010). Formation of social competence of students with limited health opportunities by means of project activity: author's thesis. Kyiv [in Ukrainian].
8. Psykholoho-pedahohichni zasady proektuvannia innovatsiinykh tekhnolohii vykladannia u vyshchii shkoli: Monohrafiia [Psychological and pedagogical principles of designing of innovative technologies of teaching in high school: Monograph]. Kyiv: Pedahohichna dumka. 260 s. [in Ukrainian].
9. Ukaz prezydenta Ukrainy "Pro Natsionalnu doktrynu rozvytku osvity" [Decree of the President of Ukraine "On the National Doctrine of Education Development"]. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2002> [in Ukrainian].
10. Sharova, T. M., Sharov, S. V. & Borodikhina, O. V. (2017). Formuvannia komunikatyvno-dialohichnoi kompetentnosti studentiv-filolohiv [Formation of communicative-dialogic competence of students-philologists]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriia "Filolohiia"*, 1(29), pp. 74–76.
11. Shakhrai, V.M. (2016). Theoretical and methodical principles of formation of social competence of pupils of primary and high school by means of theatrical art: author's thesis. Kyiv [in Ukrainian].

Шаров С. В. Дефинитивный анализ и сущность социальной компетентности

В статье рассматриваются подходы к определению понятия "социальная компетентность", анализируется значение социальной компетентности и ее структура. Отмечается, что социальная компетентность является необходимым, ключевым компонентом подготовки современного специалиста, который должен быть способен к конструктивному взаимодействию с социумом и обществом. К общим признакам понятия "социальная компетентность" следует отнести наличие определенного массива знаний, умений, способностей, способов деятельности и форм поведения, которые позволяют человеку комфортно чувствовать себя в общественной жизни, на работе, дома. Подается авторское определение понятия "социальная компетентность будущего учителя украинского языка и литературы", анализируются способности и умения, входящие в ее состав. Важными компонентами социальной компетентности является толерантное отношение к собеседникам, способность к прогнозированию проблемных ситуаций и умение их избегать, способность принимать верные решения и нести за них ответственность.

Ключевые слова: личность, ключевые компетентности, социальная компетентность, учитель украинского языка и литературы, высшее образование.

Sharov S. V. Definitional analysis and the essence of social competence

The article discusses approaches to the definition of the concept of "social competence", analyzes the significance of social competence and its structure. It is noted that social competence is a necessary key component of the preparation of a modern specialist, who should be capable of constructive interaction with socium and society. The common features of the concept of "social competence" include the presence of a certain array of knowledge, skills, abilities, ways of working and behaviors that allow a person to feel comfortable in the daily life, at work, at home. Filed the author's definition of "social competence of the future teacher of the ukrainian language and literature", the abilities and skills of its members are analyzed. Important components of social competence are tolerant attitude towards interlocutors, the ability to predict problem situations and the ability to avoid them, the ability to make right decisions and take responsibility for them.

Key words: personality, key competences, social competence, teacher of Ukrainian language and literature, higher education.